

לקט מתשובות

מו"ר הרב יוסף בן דוד קאפח זצ"ל

הרב אברהם חמאמי

דברים אחדים

לזכר מו"ר יקר הנפש ועדין הרוח, אשר לא מש מאהלה של תורה, ובפרט תורת "הנשר הגדול", בעל הכנפיים, רבנו הרמב"ם. איש האשכולות, בעל תבונה ומחשבה, גואל תורתן של גאונים, ראשונים וחכמי תימן הקדמונים, ועל צבאם רס"ג ורמב"ם, מורנו ורבנו, הדיין המצוין, הרב יוסף ב"ר דוד קאפח זצ"ל.

נמצא עמדי אוסף גדול מתשובותיו של מו"ר, זכרו לתחיה. רובו ככולו ממה שאספתי וקיבלתי מתלמידיו שומעי לקחו, הצמאים לקול דברו. אוסף זה נדפס במכונת כתיבה והוגה לפני שנים רבות על ידי אחי, השה"ט, ר' אליהו יצ"ו, בעמל ויגיעה רבה, והנני מודה לו על כך, ומאדון הכל ישא ברכה. רוב האוסף נמסר למו"ר, וכשמצא לעצמו זמן בין הוצאת ספר למשנהו, עבר והגיהו, תיקן והוסיף כיד ה' הטובה עליו.

בספרו "הליכות תימן" (עמ' 75) כתב מו"ר, וז"ל:

דרכם של חכמי תימן לקצר בתשובותיהם כדרך תשובות הגאונים, שאינם נכנסים בתשובותיהם לפלפול ומקורות הדין והסברה, הן משום שאין השואלים יכולים להבין את התשובה אם תהיה ארוכה ומבוססת, והן משום שאין זו דרך ההוראה, אלא דרך הלימוד בבית המדרש וכו'. גם המשיב, מצמצם את תשובתו באותו החלק הנותר בפיסת הנייר, או מאחורי השאלה עצמה וכו'. ע"כ.

ראה כיצא בזה בתשובות "החיים והשלום" לר"ח כסאר זצ"ל שגם הוא כך נהג. אכן כדבריו של מו"ר, כן מנהגו ברוב ככל תשובותיו. נאמן לציווי חז"ל בפסחים (ג ע"ב): "לעולם ישנה הרב לתלמידו בדרך קצרה", ולפסק רבנו בהלכות דעות (ב, ד), ולפיכך מעטות הן

התשובות שבאו בארוכה לת"ח או לציבור. לצערנו לא השאיר העתק לתשובותיו הרבות, מטעם הידוע לו.

הנני מביא כאן מעט מזעיר מאוסף זה. וזאת למודעי, כי נשארתי נאמן למקור ולא נגעתי ולא שיניתי בעצם כתב ידו מאומה, ומה שנראה חסר או טעות לענ"ד, הוספתי בסוגרים בכתב אחר מהנדפס. שיבצתי בשולי התשובות הערות והארות וציוני מקורות, כדי לאשש את דברי מו"ר. אף המחתי לחיבוריו הרבים, עד מקום שידי יד כהה מגעת. עוד זאת הבאתי, מאשר שמעה אזני. נוסף לכך לא נמנעתי מלציין את הדעות החולקות לשלמות העניין. השתדלתי לא להלאות את הקורא בהערותיי, ומאידיך גיסא במקום שאמרו שאינו רשאי לקצר, הארכתי. בהזדמנות זו אודה לידייך, הרב יוסף שבח יצ"ו, שהקדיש מזמנו היקר, ועבר עימי על הערותיי. טוב עין הוא יבורך. תקוותי כי טרחי ועמלי יהא לעזר ולברכה לצמאים לדבר ד' זו הלכה. ויהי רצון שלא תצא תקלה ומכשול מתחת ידינו, אכ"ר.¹

סימן א

שאלה: כתב רבנו בהל' יסודי התורה (ו, ב), וז"ל: ושבעה שמות הם השם הנכתב... כל המוחק אפילו אות אחת משבעה אלו לוקה. עכ"ל. אם כוונת רבנו בזה דוקא לגבי מחיקה, ואילו לגבי הזכרה מותר, שהרי אנו התימנים בשעה שקוראים במדרש ובהלכה וכיוצ"ב אין מקפידים כלל בהזכרת שם ד' היינו אדנות, בין אם קוראים חצי פסוק ובין אתנחא, [עייין שו"ת "רב פעלים" (ח"א, אור"ח, סימן י"א), ושו"ת "תורה לשמה" (סימן שע"ד), ו"נפש חיה" (צבאן), מערכת הקו"ף, אות ח]. ולא שמעתי מימי שום תימני המזכיר ואומר "קל" "אלקים" או כל הקפדה בהזכרת שם ד' כאחינו הספרדים. וכן אם הרב היה קורא הלכה הנ"ל, היה מזכיר את שם המפורש בלי שום פקפוק, יורנו כיצד לנהוג. [יא אייר תשל"ד]

תשובה: ברור שאסור להזכיר שום שם לבטלה וכל השבעה שמות שוים הם, ודלא כהרדב"ז² הסובר דוקא אזכרה לדעת רבנו. וכבר חלקו עליו רבים³ ועייין שד"ח.⁴ אבל כשקוראין תלמוד או מדרש אין צריך לכנות, אלא אומרים את השמות שבפסוקים כמו שהם. וראיה מהא דברכות (כב ע"א) בזמן שהיה בעל קרי אסור בדברי תורה אמרו: "אף מציע את הגמרא ובלבד שלא יאמר

1. בהזדמנות זו פונים אנו בקריאת קודש לכל אשר באמתחתו או שיודע על מי שנמצא בידו תשובות ואיגרות בכתב ממו"ר, נא — לשון בקשה, יפנה אותם לאברהם חמאמי, סנהדריה מורחבת 128/16 ירושלים, כדי לזכות את הרבים, וזכות הרבים תלוי בו למען יעמדו ימים רבים.
2. בשו"ת (ח"א, סימן ק"ב), והובא בדברי מורי בהלכות תפלין (פ"א, ציון לב). וראה ברכ"י (י"ד, סימן רע"ו, אות ב) מה שנשא ונתן בדברי הרדב"ז הנ"ל. ועייין חידושי רעק"א (שם, סימן רע"ו, ס"ב), וצפנת-פענח, הלכות שבועות (יב, י').
3. ציין לדבריהם מורי בהלכות תפלין (שם). ועייין י"ד מלאכי" (כללי האל"ף, אות סט), וברכ"י (שם), וביאור הגר"א (שם, אות ז), ופת"ש (שם, ס"ק ב), ו"העמק שאלה" (סימן נ"ג, אות ב).
4. כללים (מערכת האל"ף, אות שיג), וב"פאת השרדה" (כלל ק, ד"ה "ובמה", דף קמא ע"א), וב"שירי הפאה" (שם, כלל כה).

אזכרות".⁵ מכלל שכל אדם אומר אזכרות כמנהגנו. וכשבטלו את הטבילה כל אדם אומר אזכרות שבתוך התלמוד והמדרשים ואין צורך לכנות. ומנהג אבותינו תורה, והדברים פשוטים.⁶

5. ראיה זו כתב בשו"ת "שאלת יעב"ץ" (ח"א, סימן פ"א) בשם אביו, עיי"ש. והובא בשע"ת (או"ח, סימן רט"ו, ס"ק ד). וע"ע בשו"ת "ציץ-אליעזר" (חלק י"ג, סימן א, אות א), ומה שהעיר עליו מורי שם (בחלק י"ד, סימן י"ב, אות א), מדברי הגמרא הנ"ל. וראה מזה בשו"ת "תורה לשמה" (סימן תצ"ו), ושו"ת "יחווה דעת" (ח"ג, סימן י"ג).

6. עיין הלכות כלי המקדש (פ"ט, ציון א, עמ' קצה, טור א), שם כתב מורי, וז"ל: "המאיית את השם, אינו בכלל הוגה את השם באותיותיו, ואין שום מניעה מלאיתו, שכך כתב בפ"ו יסודי התורה: 'כתב השם הנכבד יוד הא ואו הא', וכך בפ"ב עבודת זרה. ובפ"ד תפלה כתב: 'והוא השם הנהגה מיוחד הא ואו הא'. ובפיהמ"ש סנהדרין פ"ו: 'ההוגה את השם באותיותיו, הוא שיהגה יוד הא ואו הא שהוא שם המפורש'. ובמ"נ ח"א פס"א: 'והוא יוד הא ואו הא'. ועוד. ואלו היה זה בכלל הוגה את השם, לא היה רבנו כותב כן אלא היה כותב שם בן ארבע שהוא יוד הא וכו'. והדברים לדעתי ברורים. ואין צורך לכנות בקריאת האותיות שום כינויים". לעצם הדין של הוגה את השם באותיותיו — מקורו במשנה בסנהדרין (צ ע"א): "אבא שאול אומר: אף ההוגה את השם באותיותיו". [ה"ג ולא "באותיותיו". עיין פיהמ"ש, ברכות (פ"ב, הערה 2) ושם שבת (פ"ה, הערה 41) ושם סנהדרין (פ"י, הערה 14) והלכות ק"ש (פ"ב, ציון כג)]. ופירושו רבנו בפיהמ"ש (שם, פ"י מ"א, עמ' קמא), וז"ל: "הוא שיהגה יוד הא ואו הא שהוא שם המפורש". כיוצ"ב כתב בפירושו למשנה סוטה (ז, ד), וסיים שם: "וממה שאתה צריך לדעת, שאסור בשום פנים לבטות שם המפורש, ולא לדבר בו כלל, והוא יוד הא ואו הא, אלא במקדש בלבד". אך לא הזכיר דין זה רבנו בחבורו כלל. וראיתי כי הר"ש פלעקלס בספרו "אהבת דוד" (דף יז ע"א) שכתב, כי סמך רבנו על מ"ש בהלכות תפילה (יד, י) שאין מזכירין את השם ככתבו אלא במקדש". וכ"כ בספר "בן ידיד", הובא בהלכות תשובה (פ"ג, ציון כא). ומורי העיר (שם) על דברי הרב בן ידיד, וז"ל: "לא דק, דשם מדובר על הגיית שם המפורש כפי מסורת קריאתו, ודברי אבא שאול בהוגה את השם באותיותיו ככל מלה אחרת, ולא כמסורת קריאתו שאינה ידועה לנו כיום". [וכ"כ אצלי (משנת תשמ"ג) בגיליון הש"ס, סנהדרין (צ ע"א) בשם מורי הטעם שלא פסקה רבנו, כי לא שייך לפסוק בדבר שאין אנו יודעים, היאך היה הניקוד שבו היו הוגים את השם. עכ"ד מורי. ולענ"ד הוא ע"פ מ"ש רבנו במ"נ (א, סב) והחת"ס בעקבותיו בתשובה (חו"מ, סימן קצ"ב) שהנקודות השייכים לאותיותיו, אין אתנו יודע, ואפילו במקדש לא היו יודעים לקרותו בנקודותיו, כי אם המקובלים איש מפי איש. ע"כ. וראה מדרש "מאור האפלה", ריש פרשת וארא.] ובהלכות כלי המקדש (שם) ציין מורי לדברי הכנה"ג [או"ח בלשונות הרמב"ם (דף קכח ע"ג)] שהאריך אמאי לא פסק רבנו והיא דאבא שאול. ע"כ. [ומה שציין מורי (שם) לדברי הר"ח בן עטר בספרו "ראשון לציון" שסובר שכן פסקה רבנו, עיין לעיל הלכות תפילה, פ"ד, לא מצאתי דבריו לע"ע]. ובספר "נחל אשכול" על ספר "האשכול", הלכות ע"ז (אות כב) כתב, דהשמיט רבנו דין זה בהלכות תשובה משום דס"ל דת"ק פליג על אבא שאול, וגם ר"ח בן תרדיון נמי כת"ק ס"ל, דאי אבד עולמו בכך, אפילו להתלמד לא היה עושה בפרהסיא. עיין עובדא דרחב"ת בגמ' ע"ז (יח ע"א). עכ"ד.

אמנם התוספות בטוכה (ה ע"א, ד"ה "יו"ד") כתבו שפירוש "ההוגה", היינו, שקורא אותיות השם כגון יוד הא וכו'. וכ"כ בשבועות (לה ע"א, ד"ה "באלף דלת"), ובע"ז (יח ע"א, ד"ה "הוגה") כתבו כן בשם רוב העולם. עיי"ש. וכ"ד הרא"ש ביומא (פ"ח, סו"ס ט). עיי"ש. ועיין ב"פרישה" (או"ח, סימן תרכ"א, אות ה). מש"ב. ובשו"ת הרדב"ז (ח"ו, סימן אלף ת"ח, > לה <) נשאל מה פירוש ההוגה את השם באותיותיו. וכתב, כי הפירוש המוסכם אצלנו שהוגה את השם בלא כינוי שם האדנות, בכל אחד מנקודותיו. אבל התוס' כתבו [כנ"ל] ולפ"ו טועין מלמדי תינוקות שהיו מלמדין את התינוקות בהגייתו. ומסיק, דבשם הויה הכל אסור בין לקרות אותו ככתבו בין להגות אותיותיו, והעושה כן אין לו חלק לעוה"ב, אבל שם אדנות אין להחמיר. עכ"ד. והעתיק דברי הרדב"ז להלכה ב"כף-החיים" (או"ח, סימן ה, אות ט). וראה עוד בתשובותיו מכ"י (ח"ח, סימן

סימן ב

שאלה: אודות מה שראיתי שיש סופרים שרצו להשתמש בתיקון סופרים הנדפס עם מקרא ותרגום (בהוצאת...), וכיון שזה ספר גדול, התחכמו לחתוך את החלק המנוקד וקצרו בארכו, באופן שנחתך גם מגופי הפסוקים. ובהרבה מקרים נחתכו גם אותיות של שם ברחבן, אם עושין כהוגן או שיש למחות, ושאלה זו נחלקת לג' חלקים:

א. אם יש בכך בזיון ספרי הקודש.

ב. אם יש בזה משום מוחק שם.

ג. אם דין ספרי הקודש נוהג גם בספר שצולם ולא נכתב. [יג כסלו תשל"ג]

תשובה: ⁷ אע"פ שכתבי הקדש שאינן עשוין בגלילה אינן בדין שנחבאר בכ"ב (יג ע"ב) ונפסק ברמב"ם בפ"ב שכנים, ⁸ כמ"ש המרדכי ב"ב שם, ⁹ והובא בב"י (חור"מ, סימן קע"ג). מ"מ נראה ברור שמעשה זה בזיון גדול הוא לכתבי הקדש. ובהחלט יש למחות בעושה המעשה המכוער הזה, ונראה שהוא בכלל המאבד כתבי הקדש ביד שמכין אותו מכת מרדות, ¹⁰ וכמ"ש רבנו בהלכות יסודי התורה (ו, ח), שאין לך אבוד גדול מזה שחותרך תיבות וקוצץ, ואותם החלקים שקצץ הולכים לאבוד. ונקרא מחלל את התורה, ראה פירוש רמב"ם לאבות (ד, ז). ¹¹ ובספר דפוס נראה לי, שיש בו משום מוחק את השם. כי הדפסה כתיבה היא, ¹² דלא גרע

קכ"ד) שמיישב מנהג מלמדי התינוקות, ומסביר פנים לכאן ולכאן. ואכמ"ל. ומנהג רוב העולם לומר יו"ד קה וא"ו קה, כמ"ש ב"חיי אדם" (כלל ה, סעיף כז). עיי"ש. ועיין שו"ת "חבראות שמ"ש" (יו"ד, סימן ע"ד) מ"ש בכיאר דעת התוספות הג"ל. ואכמ"ל. ועיין לקמן סימן ג, מש"ב במקורות ציונים והערות.

7. תשובה זו לא הוגהה על ידי מורי.

8. בהלכה [ח] [ט] כת"ר: "השוותפין שרצו לחלוק דבר שאין בו דין חלוקה, אע"פ שהן מפסידין את שמו, חולקין. ובכתבי הקדש אע"פ שרצו, לא יחלקו. בד"א בכרך אחד, אבל בשתי כריכות אם רצו לחלוק, חולקין". וראה שם ציון ז, מה שהביא דברי הרד"ע. ומדברי הרמב"ם בפיהמ"ש בבא בתרא (א, ו) מוכח דלא כרד"ע, וראה שם בהערה 32.

9. סופ"א, בבא בתרא (סימן תק"י) וז"ל: "יודקא ספרים שלהם שעשויים כעין ספר, ונגללין יחד הוא דאיכא בזיון לחלוק. אבל השתא שאנו קושרים הספרים בקונטרס, ליכא בזיון. כן משמע מתוך פרש"י שהזכיר ספרים בפירוש".

10. את הגדרתה כתב רבנו בפיהמ"ש, נזירות (ד, ג) וז"ל: "אבל מכת מרדות האמורה בענין זה וולתו, הדבר בכך מסודר לבית-דין שיעשה כפי יכלתו". ובפיהמ"ש, שבועות (ו, א) כת"ר: "מלקה אותו הדיין בשוט, לפי מה שייראה לו לפי קשיותו". וראה עוד מזה בדברי רבנו בהלכות עדות (יח, ו), ובהלכות ממרים (סופ"ה), ובמה שציין והגדיר מורי בהלכות שבת (פ"א, ציון טז), ובתשובות הגאונים "שערי-תשובה" (סימן קפ"א), והובא באוצה"ג, ברכות (חה"ת, סימן קי"ד). ובאוצה"ג, שבת (חה"ת, סימנים קל"ב-קל"ג), ובשד"ח כללים (מערכת המ"ם, כלל קפ"ד) לשיטות הראשונים בזה. ואכמ"ל.

11. לפנינו במהדורת מורי משנה ח. ושם כתב רבנו: "כל המכבד את התורה — הוא שיכבד... את הספרים שנחתכו בה, וכך חלול התורה...". עכ"ד. וכבר כתב הט"ז (יו"ד, סימן רע"א, ס"ק ח) על ספרים הנדפסים, לענין קדושת הספרים: "כל המיקל עתיד ליתן את הדין".

12. כן דעת הט"ז (שם) שמעשה הדפוס כתיבה גמורה ולא חקיקה כלל. וראה פת"ש (שם, ס"ק כ) דעות החולקים; ומאמרו של הר"ש שפירא, "כתיבת סת"ם במדפסת הזרקה", תחומין, טז (תשנ"ו), עמ' 395-406.

מחוק ירכות כדאיתא בגיטין (כ ע"א) וכמ"ש הרב גט פשוט גם לענין כתיבת סת"ם.¹³ וברור שלא נחשבהו כתב לענין סת"ם, אבל לענין מחיקת השם נראה שכתב הוא. ואע"פ שלא קדש בעת כתיבתו אין בכך כלום, כמ"ש הרדב"ז בשו"ת החדשות (ח"א, סימן ע"ז).¹⁴ אך בצלום, טרם עמדתי על מהותו כיצד הוא נעשה למעשה. אם הוא כמו שמצלמים בתמונות, שהוא נעשה אח"כ על ידי השתלטות החמרים על מקומות שקבלו אור, ואם כן נראה שאין בו משום מחיקת השם¹⁵ או באופן אחר. ובדעתי היה לגשת לאופסט לברר וטרם הצלחתי.

סימן ג

שאלה: כבוד תורתו אמר לי,¹⁶ שמותר להגיד אלוקים בה"א ואין צורך להגיד בקו"ף. והרי הרמב"ם כתב בסוף הל' שבועות (יב, יא) שאסור להזכיר את אחת מן השמות סתם כך, וכוונתו לשמות שהזכיר ביסודי התורה (ו, ב), ושם אחד מהשמות זה אלוקים. [תשנ"ו] תשובה: לענין אל-הים, ומה שעניתי נכון כי חז"ל לא החמירו אלא בידור הא וכו', ולכן אנו קוראים אותו באדנות, מה שמנה הרמב"ם שבעה שמות לענין שאינן נמחקין, אבל להזכירם

13. הלכות גיטין (סימן קכ"ה, סעיף ד, אות טו), ועיי"ש שהבין בדעת הרמ"ע מפאנו (סימן צ"ג) שדפוס ספרי תורה, תפילין ומזוזות בדיו, כשר. ובשו"ת "יחיה דעת" (ח"ו, סימן נ"ז) כתב בהערה שיש חולקים בהבנתו זו. וראה עוד דברי הרמב"ם בתשובה (מהדורת בלאו, סימן רס"ח), שאין חילוק בין כתיבה לחריטה. והובאה תשובת רבנו הלזו ברבנו ירוחם (חלק אדם, נתיב השני, חלק השני, דף יט ע"ב), וממנה למדו בשו"ת מהרש"ם (י"ד, סימן קפ"ד) ו"משאת בנימין" (סו"ס צ"ט) לקדושת ספרים הנדפסים. ומהרש"ם (שם) קרא תגר על המזוללים בספרי הדפוס. עיי"ש בדבריו. ובתשובה כתב מורי [בכ"י] שדוקא כתב יד או רקמה ביד אסור להכניס לבית הכסא, אבל בדפוס או רקמת מכונה, נראה שאין להחמיר. עכ"ל.

14. שם כתב הרדב"ז: "שאם כתב השם סתם בלא כוונה, שאסור למחקן מפני שכתבת האותיות, מוליך אותם לקדושתן".

15. עיין מזה בשו"ת מהרש"ם (ח"ג, סימן שני"ז) דמעשה הצילום גרע טובא מדפוס, ולא מקרי מעשה אדם. ומ"מ מסקנתו דאין להקל ולהכניס כתבי הקודש המצולמים לביה"כ. עיי"ש בדבריו. ובשו"ת "משפטי עזריאל" (מהד"ת, י"ד, כרך ב, סימן ע"ח) וב"יחיה דעת" (ח"ו, סימן נ"ז) דנו במזוזה מצולמת אם כשרה לפי ההלכה. וראה מה שכתב בזה הרי"מ שטרן בספרו "שבילי טהרה" (ח"ג, סימן י"א, עמ' קעח) לענין צילום אופסט אם דינו כדפוס, ונפ"מ לענין מחיקה. ואכמ"ל.

ואגב, לענין המצלם בשבת כתב מורי בתשובה [בכ"י] שאין בו חיוב כלל, וכ"כ בהלכות שבת (פי"א, ציון ל"ט) דפטור אבל אסור, עיי"ש טעמו. [ומ"ש שם המצלם ב"מכונת צלום" הכוונה מצלמה, ולא מכונת צילום מסמכים, כפי שיראה המעיין שם, כי יש נ"מ בזה לדינא, והבין]. וראה בזה בשו"ת "אגרות משה" (אור"ח, ח"ד, סימן מ, אות י). וע"ע בשו"ת "יביע אומר" (ח"ד, י"ד, סימן כ"א, אות ד). ואכמ"ל.

16. השואל מתייחס לתשובה קודמת שהשיב לו מורי על שאלתו: האם ע"פ ה"מורה-נבוכים" בח"א [יתכן שכוונת השואל למ"ש רבנו שם פ"ב דשם זה הוא משותף לד', למלאכים, לדיינים, ולמנהיגי המדינות. ועיי"ש (ח"ב, פ"ו)] מותר לומר "אלוקים" ב"ה"א, ואין צריך להקפיד להגיד ב"קו"ף". וע"ז השיב מורי בזה"ל: "מותר לומר את חבת אל-ים ללא שינוי".

בתוך שטף דברים יהיו אשר יהיו מותר, ואף מצוה לאמרן כמו שהן.¹⁷ כי הסירוס הזה בקו"ף לדעתי ולמשמע אזני, גנאי הדבר ומכוער מאוד, גם כלפי הדיוט, כ"ש כלפי שמים. ואני בטוח שלא שאלת להזכירו לבטלה. אלא שאזניך כבר מלאים מן הכינוי המשובש אלקים צבקות, ולכך אינך כבר חש את הזרות ואת הכיעור שבדבר.¹⁸ וזה דומה למה שעשו הפילוסופים בהשגחת ד' על העולם השפל, כמ"ש הרמב"ם במו"נ.¹⁹

17. כ"כ בספר "יוסף אומץ" לר' יוסף יוזפא (סימן שמ"ט), שמצוה להזכיר השמות הנזכרים בתלמוד ובמדרשים כקריאתם, ואין דרך לכנות כלפי מעלה ולומר במקום שם השם, "אדושם" או "אלוקים" בקו"ף וכדומה. עיי"ש. וכ"ד הט"ז (או"ח, סימן תרכ"א, ס"ק ב) וא"ר (שם, ס"ק י), הובא בשו"ת "יביע אומר" (ח"ג, א"ח, סימן י"ד, אות ד), ושו"ת "יחזה דעת" (ח"ג, סימן 400): ועיין שו"ת "תורה לשמה" (סימן תצ"ו). ראה בפירושו בהלכות כלי המקדש (פ"ט, ציון א, דף קצה, טור א), הובא לעיל (סימן א, הערה 6). עיי"ש. ובתשובה (בכ"י) הארכתי בזה.

18. וכך העלה בספר "ענף חיים" לר' אברהם אלנדאף (סימן ל"ה). וראה מ"ש בזה בספר "ענף עץ אבות", בחלק "אמרי יוסף" לר"י קורח (סימן כ"א, עמ' תקמו) שכתב, שהאיסור להזכיר שם שמים לבטלה, הוא להזכיר סתם שם ה' בלי שום תוספת של לוי. אבל אין כל חשש לומר לחברו: "אלהים יהיה בעורך" וכדומה. ומותר גמור לומר פסוק או חצי פסוק כמו שהוא עם השם שבו, ואין בזה שום איסור. עיי"ש. ובעריכת שולחן (ח"ב, עמוד רנח, הערה ע) כתב, שאין כל חשש בזה, ואף בבית האבלים אומרים לאבלים: "אל-ים ינחם אבלים", ולא חוששים להזכרת שם שמים לבטלה. עיין שם דבריו שמבסס את מנהגנו, מנהג בני-תימן בזה. ואכמ"ל. גם הר"י צובירי בספרו (הנד"מ) "ויצבור יוסף בר" (ח"ב, פרק ששי, סימן ג) כתב בעניין קריאת שמות הקדש בשעת הלימוד, שהמנהג הפשוט בשעה שלומדים או קוראים במדרש או במפרשים, כשמביאים איזה פסוקים או חצאי פסוקים דרך דרשה או לראיה, אנו קוראים אותם ככתבם וכלשונם במקרא. וכן לא נשמע מפי אבותינו ורבנותינו לא א"ל ולא אלהים עם קו"ף חס ושלום, לא בדבורם ולא בברכתם שכן למדו אותנו לברך את החתן: "א-להים יבנה ביתך", ולאבלים: "א-להים ינחם אבלים", וליוצא לדרך מעיר לעיר: "א-להים יהיה עמך". ורק בשעה שדורשים, המנהג לומר "השם", כמו "תעשו לכבוד השם" וכן "צוננו הקב"ה". עיי"ש דבריו באריכות. וראה שו"ת "עולת יצחק" (ח"ב, סימן ע"ד). מש"ב.

אף בשירת תימן לא הקפידו לכנות, ודי להזכיר מ"ש בדיואן כשיר "אמלל שיר ותושבחות לא-לי": "שמו יו"ד ה"א ואל שדי ואהיה". ומעולם לא שמענו זקני חכמי תימן המשוררים בבתי משתה שהתריעו שלא לאמרם או שכינו בשירה זו בצורה זו: ,,שמו יו"ד ק"ה וק"ל שק"י ואק"ה". ואנן בשיפולי גלימייהו נקטינן, בבחינת "שאל אביך ויגדך, זקנך ויאמרו לך".

ואינו רק מנהג תימן, אלא גם חכמי מרוקו ראו בכינויים הללו "קל", "אלקים", הקלה בכבודו של מקום, חלילה. כמ"ש הר"מ מלכא, בשו"ת "מקוה המים" (ח"א, יו"ד, סימן ג) וז"ל: "מעולם לא שמענו דבר כזה לשנות את השם ולבטא אותו ביטוי כזה: "קיל" או "אלקים" שאינם אלא הקלה של מקום חלילה, וכל המרשה לעצמו לבטא כך, יצא שכרו בהפסדו". עכ"ל. והעתיקו דבריו הר"ש משאש בשו"ת "תבואות שמ"ש" (יו"ד, סימן ע"ג), ובשו"ת "אמרי אליהו" (סימן כ"ו, אות ג). והרב נאמן ס"ט, בירחון "אור-תורה", (סימן נ"ח שבט תש"ן). כתב שאין צורך לכנות ולומר צבקות, שק"י, או ק"ל, כמנהג אחינו האשכנזים האומרים "זה קלי" ואנהו". וכך אנו נוהגים לומר בפשיטות "שבח לאל", או "תודה לאל". והגאון ר' שאול הכהן, בספרו "נתיב מצותיך" על האזהרות (דף קלח ע"ב) ובספרו "נוכח השולחן" (או"ח, סימן קנ"ו) האריך לקיים מנהגנו.

סימן ד

שאלה: כבוד תורתו כתב בהל' יסודי התורה [פ"ט, ציון י', בעמ' קעג במהדורתו], שהרמב"ם לא הזכיר ב"יד החזקה" מלבד בשרשים²⁰ את דין כופין על מצות עשה. ולכאורה מצאתי שני מקומות שהזכיר זאת, בהלכות שקלים (א, ט) והלכות מלוה (יא, ז).²¹ [תמוז תשנ"ז]

תשובה: אשריך ר'... שאתה לומד בחר איפכא, ביסודי התורה כתבתי שהדין המפורש בכתובות (ט"א) שכל שאינו מקיים עשה, מכין אותו עד שתצא נפשו או עד שימות, או עד שיעבור זמן המצוה. וזו לא כתבה הרמב"ם בחבורו בשום מקום,²² מה שציינת מדובר במכת מרדות רגילה ולאחר שעבר, ותו לא מיד. ר' ... אנא למד בעיון.

עיי"ש. עת"ד הנאמ"ן ס"ט. וכך מעיד על מנהג גירבא, ידידינו ר"י כהן, עורך ירחון "אור-תורה", כי שמות א-ל, צבאות, שד-י, כותבים ומכטאים אותם במלואם ללא כל שינוי, כמ"ש שם, (תמוז תש"ס), סימן קכ"ב, הערה 1. עיי"ש.

וממורי שמעתי (ביום ש"ק, ו מרחשוון, תש"ס) כי למעשה, כשהוא קורא תלמוד או מדרש או במקום שמוזכר שם פסוק, אינו מזכיר שם אדנות בפירושו, אלא אומר ,,השם" בלבד. וזה לחומרא בעלמא, אף שמדינא מותר גמור לומר את שם אדנות להדיא.

19. יתכן שכוונתו למ"ש רבנו שם בח"ג, פי"ז.

20. "ספר המצוות", חתימת כלל י"ד בתחלת ההקדמה. ושם בהערה 53 כתב מורי שאינו יודע מקור לזה, ויתכן שהוא מתוספתא מכות (סוף פ"ג), וכ"ה בירושלמי, נזיר (ד, ג). ובגיליון ספר המצוות שלי ציינתי מקורו מגמרא כתובות (פו ע"א): "אבל במ"ע, כגון שאומרים לו: עשה סוכה, ואינו עושה... מכין אותו עד שתצא נפשו". וכ"ה בחולין (קי ע"ב; קלב ע"ב). עיי"ש. ואחר זמן רב הגיעה אלי שאלה ששאלו את מורי, מדוע לא ציין מקורו לתלמוד בכתובות הנ"ל. וע"ז השיב מורי לשואל (ביום יג בכסלו, תשל"ג) בזה"ל: "הערתו לימכין אותו עד שתצא נפשו" לכתובות. גם אני כבר ציינתי זאת בשולי הספר שלי, ולשעתו נתעלמה ממני. ואף זכרתי לפני שיצא הספר וצלצלתי בשעתו מיד לבית הדפוס, ולצערי כבר נדפס גליון זה. וכבר העירו לי על כך חמשה או ששה אנשים".

21. יש להוסיף עוד ענייני כפייה בדברי רבנו, הלכות אישות (יד, יט); הלכות מתנות עניים (ז, י, ועיי"ש ציון כ, מ"ש מורי), ועוד שם (ט, יב).

22. בחיבור אמנם לא נזכר, אך בפיהמ"ש, כתובות (ד, ו) נזכר. ובהלכות קרית-שמע (פ"ב, ציון יא) רמז מורי לעניין זה. עיי"ש. וראה שו"ת הרשב"ץ (ח"ב, סימן נ"א) והובא בהלכות חמץ ומצה (פ"ו, ציון לג, עמ' שפז), ובפיהמ"ש, נזירות (ג, ג, הערה 9). וב"אבן האזול" על הרמב"ם הלכות קרית-שמע (פ"ב) כתב טעם להשמטת רבנו דין זה בחיבור.

ואגב רשום לפני בגליון גמרא, כתובות (פו ע"ב) פירוש מחודש למורי ל"מכין אותו עד שתצא נפשו", היינו, אם אומרים לו דרך משל לקיים מצות סוכה, והוא אינו רוצה לקיים, מכין אותו עד שיקיים מצות סוכה. וכן בכל שנה ושנה, עד שתצא נפשו — כלומר עד שיפטר מן העולם. לאפוקי מהמפרשים ש"מכין אותו עד שתצא נפשו", באותו עת. [עיי'ן הריטב"א בחידושי לכתובות (מה ע"ב) ועוד ראשונים, מנאם בשטמ"ק בכתובות (פו ע"א) ובספר "חינא וחסדא" (כרך ג, טז ע"ב)] וזה אינו, דלא תהא מכת מרדות מדבריהם חמורה משל תורה, שמכין אותו לפי כוחו של המקבל, כמ"ש רבנו בהלכות סנהדרין (יז, א). עכ"ד מורי. ואולי יש לחלק, דמלקות היא עונש על עברה שכבר נעשית. אך מכת מרדות היא כפייה על קיום מצוות, וכמו שהורגין ועונשין שלא מן הדין, כמ"ש"ר בהלכות סנהדרין (כד, ד-י).

סימן ה

שאלה: בהלכות דעות (ה, ז): "ואסור לספר עם אשתו". אם זה גם בימינו, כי בימינו שרואים למשל איש שחובש כיפה ולידו אשה עם כיסוי ראש שמדברים, שמסתמא היא לאשתו, ואין חשש שלא בקיאים בקרובותיו.²³ [ללא ציון תאריך]

תשובה: נוהג גם בימינו, כי לצערנו כבר ראינו אשה הולכת עם כסוי ראש, מנהלת בית ספר דתי, ומנאפת על ימין ועל שמאל. ואין הכיפה והכסוי ראש, ערובה לזנות.²⁴

[ראה שו"ת "היכל יצחק" (אהע"ו, סימן ג) שעלה ונסתפק בהאי ד'מכין אותו עד שתצא נפשו', אם הוא עד בכלל. דהרי 'עשה' קיל מ'לא תעשה' (עיין יבמות, ז ע"א), ועל ל"ת אין מכין עד שתצא נפשו וצריך אומדן. ועל עשה אין מכות מן התורה, אלא כדי שיקיים 'מכין אותו'. ויתכן שהכוונה היא 'עד' ולא עד בכלל, משום שהכוונה היא כדי שיקיים את ה'עשה'. ומה לן כשתצא נפשו, במתים חפשי ולא יקיים כלל. וסיים, אבל אין בידי לחלוק על הראשונים ז"ל. עכ"ד. ועיין שו"ת "חות יאיר" (סוף סימן קס"ו) שכתב: "ברירא לי דעד שתצא נפשו, ר"ל כל זמן שעדיין אפשר לקיימו". עכ"ל. ועיין אוצה"ג, שבת (זה"ת, סימן קל"ב); שו"ת "נשמת כל חי" (ח"א, סימן כ); שד"ח (כללים, מערכת הכ"ף, כלל מא); ושו"ת "שבט הקהתי" (ח"א, ענינים שונים, סימן שע"ו), מש"ב בענין זה].

23. נראה כי כוננת השואל, שאולי יש להתיר בימינו לספר עם אשתו בשוק, משום שהכל יודעים שאשתו היא ולא יבואו לידי חשד שמא אשת איש היא או אחת מהעריות האסורה עליו.

24. אם יורשה לי להעיר, קשה הרבה במציאות של דורנו, ויתכן כי דברי רבנו אמורים רק לדורות ראשונים, שהצניעות הייתה אז נחלת הכלל, וכל כבודה בת מלך פנימה. וכמו שכתב רבנו בהלכות אישות (יג, יא): "גנאי הוא לאשה שתהא יוצאה תמיד, פעם בחוץ פעם ברחובות. ויש לבעל למנוע אשתו מזה, ולא יניחנה לצאת אלא כמו פעם אחת בחודש או פעמיים בחודש כפי הצורך. שאין יופי לאשה אלא לישוב בוויית ביתה שכך כתוב: 'כל כבודה בת מלך פנימה' [תהלים מה, יד]". עכ"ל הזהב. ועל רמה מוסרית זו מדבר רבנו, ואם אשה מתעכבת לדבר עם איש, נראה שיש ביניהם קשרי ידידות כלשהם, ולפיכך החמירו טפי בתלמידי-חכמים אפילו באשתו או אחותו. וכ"כ הר"מ שטרנבוך בספרו "דעת ומחשבה", והניח הדבר בצ"ב.

וכשם שאין אנו יכולים לקיים הרבה מן ההלכות מחמת שינוי המציאות, כגון מש"ר בהלכות איסורי ביאה (כא, יז): "לא תלך אשה בשוק ובנה אחריה, גורה שמא יתפשו בנה ותלך אחריו התחזיר, ויתעללו בה הרשעים שתפסוהו דרך שחוק". עכ"ל. מי מקיים הלכה זו בימינו? ! וכן מש"ר (שם, הלכה כב): "מי שפגע באשה בשוק, אסור לו להלך אחריה, אלא רץ ומסלקה לצדין או לאחוריו". עכ"ל. וכבר כתב בשו"ת "מנחת שלמה" להרש"ז אורבך (סימן צ"א, אות כג), אחר שהביא דברי ה"לקט יושר" (יו"ד, סימן שע"ו) שכתב בזה"ל: "ואמר שמואל לילך אחר אשת חבר או אחר אמו, משום דבזה"ז אין אנו מוזהרים כ"כ לילך אחר אשה". עכ"ל ה"לקט יושר". וביאר דבריו על-פי הנפסק בשו"ע והוא לשון רבנו (שם) שכתב "שפגע" באשה בשוק, משמע שאין דרכן של נשים להיות בשוק, ורק דרך מקרה פגע. [ומפורסם בשם החת"ס, דטעמא שאין נשים מדליקות לעצמן נר חנוכה, הוא כדי שלא תעמודנה על פתח הבית הסמוך לרה"ד].

ובזמננו אף אם יברח מאחורי אשה ויסקה לצדין, ימצא עצמו אחורי אשה אחרת. וכמדומה לי שנשים מצויות ברחוב יותר מאנשים ומה גם שהפריצות מצויה הרבה, ולצערנו הפרוץ מרובה על העומד, ואין מתביישים להסתכל באשה בפניה. לכך היה נלע"ד, דבמקום מצויה או שצריך לעשות כן מצד הנימוס, אין טעם להחמיר בזמננו. עכ"ד ה"מנחת שלמה". ועיין שו"ת הראב"י אבי"ד (סימן נ"ז) בביאור מ"ש אחרי ארי ולא אחרי אשה מהו שיעור ההרחקה, ואם גם כאשתו הדין כן. וראה גם בשו"ת הרדב"ז (ח"ב, סימן תש"ע). מש"ב.

סימן ו

שאלה: [אם מותר לקרוא מקרא בלילה?] [ללא ציון תאריך]
תשובה: לפי ההלכה אין שום מניעה ללמוד מקרא בלילה, ואדרבא למצוה רבה תיחשב.²⁵

סימן ז

שאלה: אם הצפירות והעמידה דום הוי משום "בחוקות הגוים". [יג אייר תשל"ד]

אף אנו בדורנו — מה נאמר ומה נדבר ומה נצטדק; וכי יעלה על הדעת שאשה לא תצא מפתח ביתה אלא פעם או פעמיים בחודש? ! ואיה כוחו של הבעל על אף רצונו הטוב בכך, למנוע מאשתו דבר זה? ! ואם כבר יוצאת, הרי שמדברת עמו בשוק. ולא ראיתי אף לגדולי החכמים בדורנו מי שנוהר בזה, וזלתי למקצת דמקצת מהשרידי אשר ד' קורא שנוהרים שאין הולכים יחד ברחוב, אלא רחוקים זה מזה מרחק קשר עין, ואין מדברים כלל ברחוב. אשרי העם שככה לו.

25. המקור לאוסרים לקרוא מקרא בלילה הוא מדברי האר"י ב"שער המצוות", פרשת ואתחנן (לה ע"ב). [ועיין תרגום שיה"ש (ה, 1), ופדר"א פמ"ה] והובא ב"באר היטב" (או"ח, סוף סימן רל"ח). וראה מזה באריכות בשו"ת "יביע אומר" (ח"ו, או"ח, סימן ל).

ומנהג אבותינו תורה. ומה שכתב האר"י הוא לרכוותיה, וכמ"ש מהרי"ץ בפירוש "עץ-חיים" לשחרית סוכות (עמ' של"ח במהדורת ר"ש צאלח, ירושלים תשל"א). ושם בהוש"ר, הקפה ראשונה (עמ' תז), כתב מהרי"ץ: "בענין המנהג הקדום לומר 'ויעבור', וכן הוא בכל התכאליל. ועכשיו נחבטל המנהג מטעם רבנו האר"י, ובחנם דחו מנהגם הראשון, כי נהרא נהרא ופשטיה. ואפילו רבנו האר"י לא אמר ולא עלתה על לבו להכריח ולבטל מנהגי הקדמונים במדינות מושבותיהם, כי לא היו מנהגותיו רק לו ע"ה ולאשר כגילו כנודע. וכאשר הודיע הוא ז"ל באזהרותיו, שאע"פ שחידש כמה ענינים, עכ"ז כל אחד יחזיק במנהגו". והר"ד, נכד מהרי"ץ, כתב (שם, עמ' תו) וז"ל: "וכלך מעשות עצמך כהרב האר"י ז"ל שעל זה אמרו: 'במפלא ממך אל תדרוש', כי אין מי שיגיע לסוף דעתו. עיי"ש. וראה כיוצ"ב בשו"ת הרא"ם (סימן א), ובשו"ת "רביד הזהב" (סימן ט"ל) וב"ענף החיים" ל"רא נדאף בהקדמתו, ומ"ש בהגהותיו בתכלאל "עץ-חיים" (ח"א, לו ע"א). ותבין. וע"ע מ"ש הגר"י בשו"ת "יביע אומר" (ח"ב, או"ח, סימן כ"ה, אות יב) בשם "אגרות התניא" (צו ע"א). ובשו"ת "תבואות שמ"ש" (או"ח, סימן ס"ז, עמוד קפה, ד"ה "ובפרט"), ועוד אחרונים. ואכמ"ל.

בנידון דידן כתב החיד"א בספרו "ככר לאדון" (סימן ה, אות ז): "עינינו הרואות שיש כמה חברות ובתי מדרשות שאחר ערבית נהגים לקרות בתנ"ך, ומרבית העם זהירים בלימוד זה. שכל אחד קורא כדרכו במקרא, וכמה מחכמי א"י עוברים בארצם ורואים אותם, ואינם אומרים להם שום דבר. ואע"פ שרבנו האר"י הזהיר שלא יקראו מקרא בלילה, מ"מ סברי רבנן דהני מילי אין לאומרם בפני ע"ה. כי כמו זר נחשב לומר שלא ילמדו תורה, והצנועים מושכים ידיהם שלא לגלות אזהרות רבנו האר"י, כי דברים אלו לא נאמרו אלא למצניעיהם. ולא עוד אלא שאפילו כמה מגדולי ישראל דאביקי בפשט, אף דשמעו דברי האר"י אינם זזים ממנהגיהם". דבריו הובאו בשו"ת "יביע אומר" (חלק ז, או"ח, ריש סימן יז), ועיין שו"ת אג"מ (או"ח, חלק ד, סימן ג). ב"משבצות זהב" (או"ח, סימן רל"ח) כתב: "ראוי לשלש ללמוד בלילה כמו ביום: מקרא, משנה וגמרא, והכל לפי מה שהוא אדם". והעתיקו להלכה ב"שער הציון" (שם, אות א), וכתב עליו: "אף למחמירין לית בזה איסורא, אלא שלכתחלה יותר טוב ללמוד מקרא ביום". ובשו"ת מהרש"ם (חלק א, סימן קנ"ח) כתב, שממדת חסידות הוא שלא לקרות מקרא בלילה. וראה מ"ש בזה בשו"ת "עורת כהן" (סוף סימן ל"ד), ובשו"ת "יין הטוב" (חלק א, סימן נ"ד), ובשו"ת "יביע אומר" (חלק ב, או"ח, סימן כ"ה, אות יב) ושם (חלק ו, או"ח, סימן ל, וסוף סימן מ"א), ובשו"ת "ציץ אליעזר" (חלק ח, סימן י"ב) מתיר בשופי לקרוא תהלים לצורך חולה, עיי"ש

תשובה: הצפירות והעמידה דום, אינה חוקה החקוקה להם בדתם,²⁶ כדי שנאמר שיש בה משום ולא תלכו. ואינה אלא מנהג המלכיות בלבד. וכל זמן שאין הדבר חוקה דתית, אין בכך כלום,²⁷ ואל ישנה אדם מפני המחלוקת.²⁸

סימן ח

שאלה: אנו מתפללי ביהכנ"ס ב... יוצאי מחוז שרעב ההולכים אחר הוראות השו"ע, ומ"מ מנהגנו לתרגם הפרשה בשבת בקריאת ס"ת, וברצוננו לבטל מנהג זה מכמה סיבות:

בדבריו. וראה שו"ת "עולת יצחק" (חלק ב, סימן רפ"ג), ושע"ה (חלק א, סימן נ"ב, סעיף ב). והן עתה (כסלו תש"ס) נדפס ספרו של הרב ב"צ הכהן ז"ל "תרחם ציון" מאמר שלם בעניין מקרא בלילה (עמ' רעו-רפז), ואף שאינו פוסק בזה הלכה למעשה, מ"מ הביא כר נרחב של פוסקים הנוטים קו להקל בפשיטות, קחנו משם. ואמנם יש לכאורה להביא ראיה לסוברים שאין ללמוד מקרא בלילה, מדברי רבנו בהלכות ספר-תורה (פ"ו, ה"ג) בחיוב המלך לשאת ס"ת עמו, כת"ר: "לא יסור מעמו אלא בלילה... או שיכנס... או לישן על מטתו". ומוכח שאינו לומד בו בלילה, כי אם רוצה להשמיענו שאינו ישן עמו, הרי כבר כתב רבנו בספיא "או לישן על מטתו". ומשום הכי כתב ה"אור שמח" כי ט"ס יש בד"ר, וצ"ל "לא יסור עמו אלא בלילה בלבד, כשיכנס לישן על מטתו". ומציין לד"ר בהלכות מלכים (פ"ג, ה"א) וכוונתו, כי שם לא הזכיר רבנו שגם בלילה אינו עמו. אך אחר הסי"ר אינה ראיה כי כן הוא הנוסח בכל כ"י תימן, ואנו לא נגיה ח"ו מדעתנו מסברא. ולעצם קרשייתו, עיין הר"ח כסאר בחיבורו "שם טוב" על הרמב"ם שיישב לשון רבנו. וראה מ"ש בזה מורי (שם, ציון ט). ודקדוק לשון רבנו בהלכות מלכים (שם, ה"ה): "אלא יהיה עוסק בתורה ובצרכי ישראל, ביום ובלילה". מוכח שעוסק בתורה גם בלילה. ותייב קביעת זמן לתלמוד-תורה הוא ביום ובלילה, וכמש"ר בהלכות תלמוד-תורה (פ"א, ה"ח).

26. ב"ספר המצוות" (לא תעשה, ל) כת"ר: "כי בא בפירוש פסוק יובחקתיהם לא תלכו" — לא אמרתי אלא בחוקים החקוקים להם ולאבותיהם". ובשו"ת מהר"י קולון (שורש פז) כתב: "שאיך לאסור משום יובחקותיהם לא תלכו, אלא באחד משני ענינים: האחד הוא, הדבר שאין טעמו נגלה, כדמשמע לשון חק. וכפרש"י ורמב"ן פר' קדושים (יט, יט). שכיון שעושה דבר משונה שאין בו טעם נגלה, אלא שהם נוהגים כן, אז נראה ודאי כנמשך אחריהם ומודה להם. שאל"כ למה יעשה כדבריהם התמוהים ההם. והענין השני הוא, הדבר ששייך בו פריצת דרך הצניעות והענוה ונהגו בו העכו"ם, ג"כ אסור. ואף גם זאת נראה, דהיינו דוקא כשהוא עושה כן כדי להדמות להם בלא תועלת אחרת". והובא בב"י (יו"ד, סימן קע"ח) ונפסק ברמ"א (שם, ס"א). וראה מזה בשד"ח (אסה"ד, מערכת הוא"ו, סימן ה), ובשו"ת "יביע אומר" (ח"ג, יו"ד, סימן כ"ד) באריכות. ואכמ"ל.
27. לענין עמידת דום בצפירה, עיין ב"תחומין" (כרך ד, עמ' 125) מאמרו של הרב יהודה הרצל הנקין בענין זה. ומסקנתו שאין בזה משום "יובחקותיהם לא תלכו", אף לדעת הגר"א (יו"ד, סימן קע"ח). עיי"ש בדבריו. וראה גם פסקו של הרצי"ה קוק ב"תחומין" (כרך ג, עמ' 388). והרח"ח הלוי בספרו "עשה לך רב" (ח"ד, סימן ד) כתב על עמידת דום: "אין אני רואה כל איסור אם גם אנו מסגלים אותם, אף כי יתכן שהיה טוב יותר לו נמנעה חברתנו מדברים אלה מכל וכל, כי אחרי הכל הם דברים שבעיקרם תפלים וחסרי טעם. לו היתה חברתנו דתית... היה מן הראוי שבאותה דקה של התייחדות, יעמדו כל העם על רגליהם ויקראו פרק תהלים אחד, לנשמתם וזכרם של הנופלים" וכ"ו. עיי"ש.
28. כמ"ש הרמב"ם בהלכות יום טוב (ח, כ).

א. אין אנו מבינים את התרגום, בפרט הדור הצעיר.
 ב. כשמתרגם המתרגם, מאבדים את הקשר בין פסוק לפסוק, כיון שאין שמים לב לתרגום.
 אי שרי לן למעבד הכי, יורנו המורה ותשובתו מהרה תצמה. [יב כסלו תשמ"ה]
 תשובה: התרגום תקנת עזרא הוא וסמכוה²⁹ אקרא "ויקראו בספר תורת האלקים מפורש"³⁰
 [מפורש] — זה תרגום. והרבה הלכות נאמרו בדיני התרגום והמתרגם,³¹ ולא לבטלה נאמרו.
 ואע"פ שהרמב"ם כפי"ב תפלה, ה' י, כתב "נהגו" אין הרמב"ם נמנע מלקרוא לתקנה מנהג
 כגון כפ"ו יו"ט, ה' יד, קורא יו"ט שני מנהג³² ובפ"ה קדוש החדש, ה' ו, וכן בפ"ג מגלה, ה' ה
 ה קוראהו תקנה³³. וחז"ל קבלו שאונקלוס תרגם מפי ר' אליעזר ור' יהושע,³⁴ כלומר, כפי
 שמשרו לו הקבלה שהיא תורה שבע"פ.³⁵ ולפיכך דייק הרמב"ם לכתוב "שיבינו ענין הדברים"
 ולא כתב שיבינו המילים.³⁶ והגאונים החמירו בו מאד, וראו בבטולו מינות, כי הקראים הכופרים
 בתורה שבעל פה הם הראשונים שהחלו בבטולו.³⁷ וכתב רב עמרם גאון בסדרו,³⁸ וכך אמר רב

29. בכלי מגילה, ג ע"א.

30. נחמיה ח, ת.

31. הובאו בבבלי ברכות, מה ע"א; מגילה, כד ע"א; סוטה, לט ע"ב ועוד. ונפסק ברמב"ם בהלכות תפילה (יב, י-יד). עיי"ש.

32. עיי"ש בציון טו. ובהלכות תלמוד תורה (פ"ו, ציון סב) כתב מורי דלדעת רבנו עבר יו"ט שני — שלשה שלבים: תחלתו מפני הספק. ולאחר שחדלו לקדש ע"פ הראיה ובטרם דשלוהו מתם, היה מנהג. ולאחר דשלוהו מתם, נהפך לתקנה. עיי"ש.

33. עיי"ש בציון טז מש"ב מורי בשם הרב "זרע אמת".

34. הכי איתא בגמרא מגילה (ג ע"א): "תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע". וברירושלמי (שם, א, ט) איתא: "תרגם עקילס הגר התורה לפני ר"א ולפני ר"י, וקילסו אותו ואמרו לו: "פיפית מבני אדם". ובתשובות רב שר שלום גאון (סימן ט"ו) כתב, וז"ל: "ושמענו מפי חכמים קדמונים, שענין גדול עשה הקב"ה באונקלוס הגר על שנעשה התרגום על ידו".

35. ובהלכות תפילה (שם, ציון כד) הוסיף מורי, וז"ל: "כי אלו היה פירוש מילים, לא היה אונקלוס זקוק לנושאי הקבלה ר"א ור"י". ובשו"ת הגאונים "שערי תשובה" (סימן פ"ד) הובאה תשובת רב האי גאון דמצוה לתרגם, והלכה זו ירושה מימות הנביאים. וכ"ה ב"שבלי הלקט" (סימן ע"ח), וב"אוצר הגאונים", מגילה (חה"ת, סימן ק"ו). ורב נטרונאי גאון (הובא באוצה"ג, שם, סימן ק"ז) כתב בזה"ל: "הא למדת, שמצוה מן התורה לתרגם". ואינו מנהג שנהגו או תקנה כמ"ש הרמב"ם (שם): "מימות עזרא נהגו שיהא שם תורגמן מתרגם...", אלא חיוב ממש.

36. השווה "רסאלה" לר' יהודה בן קוריש בהקדמה (עמ' 116, מהדורת דן בקר, תל-אביב, תשמ"ד) שכתב על התרגום: "הדברים המופלאים ממנו המצויים במקרא". עיי"ש. ולהבנת לשון זה "שיבינו ענין הדברים" שכתב רבנו, די לציון ממשנתו של מורי את מאמרו: "עיונים בשני מקראות" (ספר היובל לר"מ בריואר, ירושלם תשנ"ב, עמ' 125) על הפסוק בבראשית (מו, כח): "להורות לפניו גשנה", וביאור תרגום אונקלוס "לפנאה קדמוהי לגושן". עיי"ש. וראה עוד "מבאורי אונקלוס" ב"התאג' בכתר ישראל" (מהדורת ר"ע צדוק, ירושלם התשנ"ג), ותרווה נחת.

37. כ"כ מורי במו"נ (א, מז, הערה 4), ובהלכות תפילה (פי"ב, ציון כד). עיי"ש. וראה ב"ספר העתים" להר"י ברצלוני (סימן קע"ט, עמ' רסז) שנשאל רב האי גאון במה שנהגו אנשי ספרד להניח התרגום כלל, ואנו

נטרונאי גאון³⁹ אלו שאין מתרגמין ואומרים אין אנו צריכים לתרגם תרגום דרבנן, אלא בלשון שלנו בלשון [ש]הצבור מתרגמין, אין יוצאין ידי חובתן, מאי טעמא, דהדין תרגום דרבנן על קראי אסמכוה רבנן.⁴⁰ דא"ר איקא בר אבין א"ר חננאל אמר רב (מגלה, ג ע"א; נדרים, לז ע"ב): מאי דכתב: ויקראו בספר (תורה) [תורת] האלקים מפורש, וכו' מפורש זה התרגום... וכיון שכן [הוא], לא אפשר דלא מתרגמין בהדין תרגום דרבנן. ודקדקו חכמים בתרגום דאמר ר' שמעון בן פזי (ברכות, מה ע"א): אין המתרגם רשאי להגביה וכו'... הלכך חייבים לתרגם. אבל אם אין מתרגמין להכעיס [לאפוקי אנוסים] בני נדוי הם.⁴¹ ואם מפני שאין יודעים לתרגם, ילמדו ויתרגמו והם יוצאין ידי חובתן. ואם יש מקום שרוצים לפרש להם יעמוד אחר חוץ ממתרגם ויפרש להם בלשונם. [עכ"ל רע"ג].⁴²

ולפי דבריהם שכל מה שאין אנו מבינים נבטל אותו,⁴³ אם כן נבטל תרגום קדושת יובא

מוצאין בכמה מקומות מהתלמוד שהוא מצוה. והשיב: הדבר ברור שלא בתלמוד בלבד מצאנו מצות התרגום וחוקותיו אלא אפילו במשנתנו... וכתב הנגיד הכי אמר שמואל הלוי אית מרבנן דאמרי חלילה חלילה לבני ספרד שיניחו את התרגום, כמו שאמרו [ה]שואלין הללו שבספרד, מקום ריבוץ תורה היה זומן [בית] ראשון מגלות ירושלים עד עכשיו. והנחות [כלומר: עזיבת] התרגום דרך מינות היא, ולא נמצאת בהם [כלומר: בבני ספרד] מינות מעולם. אלא במקצת כפרים הסמוכים לארץ אדום, שמרגנים עליהם שיש בהם צד מינות בסתר, והן כופרים בכך. וקדמונינו הלכו מהן אנשים שאמרום למלקיות ומתו מתוך הלקאה, והיאך יניחו התרגום כלל... ועיי"ש ב"עתים לבניה" (הערה צא).

38. במהדורת וארשא (כט ע"א), ובמהדורת גולדשמידט (סימן ל"א, ע"ב), ובמהדורת "גרש ירחים" (עמ' קטו).

39. הובאה תשובת רב נטרונאי גאון ב"ספר העתים" לר"י ברצלוני (סימן קע"ט, עמ' רסו), ובמחזור ויטרי (סימן קכ"ז), וב"שבלי הלקט" (סימן ע"ח), ובספר "המנהיג", הלכות שבת (סימן ל"א), וב"אוצר הגאונים", מגילה (שם), ונרמזה ב"הגהות מימוניות", הלכות תפילה (פי"ג, אות ש) ועוד.

40. לעיל בהערה 35 ציינו לדבריו שכתב: "הא למדת, שמצוה מן התורה לתרגם".

41. משפט זה מ"אבל" עד "הם" הובא בסידור רס"ג, מהדורת גולדשמידט ובטור (או"ח, סימן קמ"ה), אך במהדורות וארשא ו"גרש ירחים" — ליתא.

42. אך התוספות במגילה (כג ע"ב, ד"ה "לא") למדו ממה דתני רב תחליפא בר שמואל, "לא שנו אלא במקום שאין תורגמן אבל במקום שיש תורגמן פוסק, שע"ז אנו סומכין שאין אנו מתרגמין הפטרות שבכל ימות השנה, וכן הפרשיות". וכ"כ הרא"ש (שם, פי"ג, סימן ו), והוסף דמהירושלמי (שם, פ"ד ה"א) מוכח דתרגום אינו מעכב. עיי"ש. והעתיק דבריהם הטור (או"ח, סימן קמ"ה). וכ"כ בשו"ת הרשב"ץ (ח"ג, סימן קכ"א). וכך נפסק בשו"ע (שם, סי"ג). ומ"מ מוכח מדברי התוספות (שם, כד ע"א, ד"ה "ואם") שהיו מתרגמין הפטרות המועדות, ורמז לדבריהם רע"א בגליון הש"ס, וע"ע בשו"ת הרשב"ץ (שם). וראוי לציין, כי גם בזמנו של ר' יעקב בעל ה"טורים" היו מקומות שעדיין מתרגמין בתורה ע"פ תשובת ר"ג גאון, ומשום הכי הביא בעל ה"טורים" פרטי דיני מתרגם, וכמ"ש הבי"ח בתירוץ השני (שם, ריש סימן קמ"ה). עיי"ש. (וראה לקמן הערה 48). ועיין "רוח חיים" לר"ח פלאגי (שם, סי"ג), ו"פתח הרביר" (שם, ס"א), וכה"ח (שם, ס"ק י"א). ומנהג אימיר לתרגם הפטרות שמיני דפסח והפטרות ט"ב, וכמ"ש ב"חקרי לב" (ח"א, או"ח, סימן מ"א).

43. כבר באה טענה זו בהקדמת ה"רסאלה" לר' יהודה בן קוריש (שם), וז"ל: "ראיתי כי הפסקתם את המנהג לקרוא בתרגום הארמי של התורה בבתי כנסיות שלכם, ושמעתם בדבר הזנחתו לפורים שבכם, הטוענים כי אין הם זקוקים לו ואת כל הלשון העברית הם יודעים בלעדיו".

לציון" שכן כתב הרמב"ם בפ"ט תפלה ה' ה: וקוראהו תרגום כדי להבין העם [ענכ"ל]. וכיון שאין מבינים נבטלנו. ולפי טעמם יש לבטל גם את הקדיש כיון שהוא בלשון ארמי,⁴⁴ ולאן אנו נגיע, חלילה לנו מלפגוע באף מסורת שקבלו אבותינו מקדם קדמתה, כי זו היא תעודת הזהות שלנו שאנחנו וכמעט רק אנחנו שמרנו על מנהגי ישראל העתיקים⁴⁵ כלומר על הקבלה שקבלו אבותינו איש מפי איש, ועתה נשליך כל המסורת היפה והמקורית שלנו אחרי גוינו, חלילה לנו מזאת.

גם לדעת מרן אסור לבטל קבלת הרבים, כל שכן שזו תקנת עזרא הסופר ובית דינו. ראה יו"ד, סימן רי"ד. ומדובר בסתם מנהג, קבלת הרבים חל עליהם ועל זרעם.⁴⁶ ועיין מאירי ב"מגן אבות" הענין העשרים דמשמע דדעתו שקבלה כזו אין לה התרה מההיא דבני ביישן בפסחים (ג ע"ב).⁴⁷

44. ובפרט לדעת התוספות בכרכות (ג ע"א, ד"ה 'ועונין') שלכך תקנו הקדיש בלשון תרגום שהיו הכל מבינים, שזה היה לשונם.

45. נציין בקצרה כגון מ"ש מורי בהלכות קריית-שמע (פ"א, ציון יב) מסורת מנהגנו בקריאת קריית-שמע. מנהגנו שהעולה לתורה הוא הקורא כמש"ר הלכות תפילה (פ"ב ה"ה, ועיי"ש ציון ח); בהלכות תפילין (פ"ג, ציון כ) בעניין גידי תפירת ס"ת ותפילין; בהלכות ספר-תורה (פ"י, ציון יא) בעניין ספרי תורה המסומנים; בהלכות לולב (פ"ז ה"ו וציון יט) למנהג הוספה בהדס לנואי מצוה; בהלכות חנוכה (פ"ג ה"ב וציון ל) למנהג קריאת ההלל בקירוי; וכן מנהג קדמונינו על-פי רס"ג שאין מקבלין קניין אלא בכנף הטלית שבו הציצית, כמ"ש מורי ב"כתבים" (ח"א, עמ' 16-17, הערה 6) ובהלכות מכירה (פ"ה, ציון ה), וראיתי שכבר העיד על מנהג זה במדרש "מאור האפלה" (פרשת תולדות, עמ' קכד עיי"ש). ועוד.

46. בשו"ע (שם, סעיף ב) ומקורו מתשובת הריב"ש (סימן שצ"ט) על-פי מ"ש הרמב"ן ב"משפט החרם" (לקמן, בהערה הבאה). וז"ל מרן: "קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם, ואפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה, אלא נוהגין כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה". ובבאור הגר"א (שם, אות ו) ציין מקור הדין מעובדא דבני ביישן, בגמ' בפסחים (ג ע"ב). וקצת תימה שמביא מורי מקור מדברי השו"ע, ומרן גופיה פסק דברי התוספות במגילה (כג ע"ב, ד"ה "לא") בשו"ע (או"ח, סימן קמ"ה, ס"ג): "האינדא לא נהגו לתרגם, משום דמה תועלת בתרגום, כיון שאין מבינים אותו". וא"כ מה ראה הביא ממרן. ואולי כוונתו להעיר על דברי מרן, היאך פסק היפך שיטתו ביו"ד, וצ"ב. ואגב דומני כי לא נזכר בדברי רבנו ההיא דבני ביישן, וצ"ע מדוע השמיטו, ולית מאן דפליג עליה שם בגמרא. וראה משי"ב מורי בהלכות תפילה (פ"א, ציון כה) ושם (פ"ט, ציון מב).

47. מבואר (שם, עמ' פה), וז"ל: "אבל בני המקום שהמנהג קבוע לשם אין רשאים לשנותו כלל, ואפילו היה להם צורך בכך, וכמ"ש בפסחים (ג ע"ב): 'בני [ב]ישן נהוג' וכו'". ובהשגות הראב"ד על בעל המאור' בסוגיא בפסחים (שם, טז ע"ב מדפי הרי"ף, אות א) מבואר להדיא, שכל מנהג שנהגו בו מצד אסור וקבלו אותו על עצמם סתם, אותו מנהג אין הבנים רשאים להתירו ולא לשאל עליו לחכם להתירו, והיינו עובדא דבני ביישן. והובאו דבריו בפירוש מהר"ם חלאווה (שם). וכ"ד הרמב"ן ב'משפט החרם' הובא בשו"ת המיוחסות להרמב"ן (סימן רפ"ח), וכך סברת הרשב"א בתשובה (ח"א, סוף סימן צ"ח) דבכל אלו אין מתירין להם ואפילו נשאלים. וע"ע שם (ח"ב, סימן רס"ח).

וראה בספר "משא מלך", החקירה רביעית (מהדורת "יד הרב נסים" תשמ"ט, עמ' רג), ופר"ח (או"ח, סימן תס"ח, אות ד), ושם (סימן תצ"ו), ובשו"ת "חות יאיר" (סימן קכ"ו) שהאריכו בדיני מנהגים וקבלות אבות על בנים. וע"ע ב"שדי חמד" (כללים, מערכת המ"ם, כלל לז, ד"ה "מנהג", דף קכה ע"א), ובספר "טל אמרתי" על תורת מנהגי איסור (כלל ט, ס"א) מש"ב. ואכמ"ל.

כללו של דבר שמרו על מסורת אבותיכם,⁴⁸ שמרו על מנהגיכם הטובים,⁴⁹ אל תקוצו בתורת ה' ובמנהגי ותקנת אנשי כנסת הגדולה.⁵⁰

48. השווה דברי ר' יהודה בן קוריש (שם), וז"ל: "והתרגום יחוננכם הא-ל, הוא דבר שלא הניחוהו קודמיכם, לא דחו אותו קדמוניכם, לא פסקו ללמוד אותו חכמיכם, לא ויתרו עליו ראשוניכם, לא נעלמה תועלתו מאבותיכם, לא זלזלו בלימודו קודמיכם בעירק, במצרים, באפריקה ובספרד". ומוכח מדבריו, שבזמנו היו מתרגמים בעירק, במצרים, באפריקה ובספרד. וכך נראה מדברי הרמב"ם במו"צ (א, מח), ועיי"ש בהערה 4 מש"ב מורי. וראה לעיל הערה 42.

49. התייר הגדול בתימן, ר' יעקב ספיר, בכיקורו שם (בשנת תרי"ט) העיד בספרו "אבן ספיר" (בחלק "חדרי תימן", דף נג ע"ב) בזה"ל: "וכן אצלם עדיין המנהג הקדום הטוב, לתרגם כל פסוק בצבור. ונער קטון כבן תשע ועשר עומד אצל הבימה, ומתרגם כל פסוק היוצא מפי הקורא בס"ת, וכן בהפטרה ובניגון יפה אף נעים". וראה עדות הר"ע קורח בספרו "סערת תימן" (עמ' צו). והר"ח כסאר בפירושו "שם טוב" על הרמב"ם, הלכות תפילה (יב, י) כתב, וז"ל: "מקום שנהגו לתרגם מתרגמין ואין יכולין לבטל מנהגם, ומקום שלא נהגו, אין מתרגמין".

ומדברי הר"ד משרקי בשו"ת "רביד הזהב" (סימן מ"א, עמ' עו) מבואר כי המנהג הפשוט בתימן לתרגם. גם הר"י צובירי במבוא לתאג' "כתר תורה" (מהדורת י' חסיד, ירושלם תשכ"ד) כתב (בהערה 2) וז"ל: "תקנתו חזקה, שיחשו ויחשיו להחזיר עטרה ליושנה". מבואר מדבריהם כי אף ההולכים על-פי פסקי השו"ע בתימן (שאמ"י) מנהגם פשוט לתרגם. ומכאן תשובה מוצאת לשואלים שכתבו שהם "יוצאי מחוז שרעב ההולכים אחר הוראות השו"ע", שאף לפי מנהגם חייבים להמשיך מסורת התרגום. ולא כמו ששמעתי עתה, חדשים מקרוב באו, לא שערום אבותיכם, שעושים רק "זכר לתרגום" ומתרגמים רק מברך אחד או שניים, כדי שלא תשתכח מהם "תורת התרגום". ודיינו ללמוד מאחינו האשכנזים, שאין משנים ממנהגם אפילו בניגונים או בפיוטים שאומרים באותה העיר, על פי פסק הרמ"א (או"ח, סימן תרי"ט, סעיף א). והוא רחום יכפר בעד.

50. בעניין זה כתב מורי (באדר א, תשי"ט) ב"דברים אחדים" שבהקדמה ל"תאג' הגדול" (מהדורת י' חסיד, ירושלם תשל"ח) דברים חריפים (שם, אות ד) בזה"ל: "יען ראיתי אי אלה מבני עדתנו הנהגים קלות ראש במנהגי אבותינו, ורוצים לבטל את התרגום. ואף מצאו להם מורים (לא מבני עדתינו) שהורו להם לבטלו מתוך טענות הבל משאות שוא ומדוחים, כי בכך ימשכו רבים לקריאת התורה שאינם סובלים את האריכות. ואמינא להו שקר בפיהם, כי בלבם רוצים הם לפרוק עול תורה ורק תואנה הם מבקשים, והרי הם בבחינת 'כי יגעת בי ישראל'. וחלילה חלילה לבטל תרגום זה אשר קדמונינו ראו בכיטולו חריגה מהמסורת, וחשש סטייה מתורה שבע"פ שהוא מבוסס על אשיותיה מפי ר"א ור' יהושע שני עמודי הקבלה אשר כל בית ישראל נשען עליהם..."

ועל מה שכתב מורי: "אף מצאו להם מורים... שהורו להם לבטלו" — אציין למה שמצאתי בארכיון הראשון לציזן, הר"י נסים, שאלה (מיום טז באייר, תשט"ו). שאל שם הרב נתן צבי פרידמן, רבה של שכונת שיכון ה, בני ברק דאז, והיא נדפסה לו אחר זמן בספרו שו"ת "נצר מטעין" (ח"א, סימן ד), ושם מצא הרב השואל מקום להתיר לבטל תרגום בני תימן מכמה טעמים: א. מאחר שאין מבינים את התרגום. ב. שאם ימשיכו בתרגום, לא יבואו לביהכ"ס, כי זה מכפיל את זמן הקריאה. ויש להשיב על דבריו, ואין כאן מקומו. ואחרי זה הראוני שכבר נטפל לו הר"ר ערוסי במאמרו "קריאת תרגום התורה וההפטרה בציבור" [סיני, פח (תשמ"א), עמ' ריט-רלח]. עיי"ש.

ומצאתי (שם) בארכיון תשובה (מיום כט בתמוז, תשט"ז) שהשיב להרנ"צ פרידמן חבה"ד הרבני, הדיין הרב שלום מזרחי, ואף תשובה זו פורסמה בשו"ת "נצר מטעין" (שם) תחת הכותרת "תשובה שנתקבלה ממשרד כבוד הראשון לציזן, הרב הגאון המפורסם, רבי יצחק נסים שליט"א". והיא תשובת הרש"מ מיום כט בתמוז

”דברים אחדים” — הקדמת הרב יוסף קאפח לספר ההפטירות⁵¹:

עובדה משמחת היא שרוב בני עדתינו מחזיקים מנהג אבות הנהוג בידינו מקדם קדמתה, לתרגם את קריאת התורה בכל שבת בציבור וכן גם את ההפטרה, כדאיתה במגילה (ג ע"א): ”ויקראו בספר תורת האלקים מפורש” — זה תרגום. ”ושום שכל” — אלו הפסוקין. ”ויבינו המקרא” — אלו פסוקי טעמים. וכך פסק הרמב"ם הל' תפלה פי"ב, הל' י: ”מימות עזרא נהגו שיהא שם תורגמן לעם מה שהקורא קורא בתורה, כדי שיבינו ענין הדברים, והקורא קורא פסוק אחד בלבד ושותק עד שיתרגם אותו התורגמן וחוזר וקורא פסוק שני” וכו'. ע"ש.

אך לצערנו נמצאים בין בני עדתינו גם מעטים אשר קצרה רוחם וכבדה עליהם ישיבת בית הכנסת, ונוטים לבטל את התרגום ואף טוענים הנה הרמב"ם כתב ”כדי שיבינו ענין הדברים”, והרי אנו מבינים היום את העברית היטב, ואין לנו צורך בתרגום. ולדעתי אינם אלא טועים, כי הרמב"ם לא כתב ”כדי שיבינו את המילים”, כדי שנטען מבינים אנו את המקרא יותר מן התרגום. הרמב"ם דייק בדבריו גם כאן כדרכו תמיד, שכל מלה וכל משפט בדבריו שקול ומדוד הוא מכל צדדיו. הרי כתב ”כדי שיבינו ענין הדברים”, והכוונה כי הלא בתוך התרגום גלומה תורה שבעל-פה, ואין התרגום שבידינו תרגום מלולי, וכפי שמסרו לנו חז"ל: ”תרגום של תורה

תשט"ז, שהתיר לבטל התרגום בג' תנאים. עיי"ש. אך כאמור זוהי תשובת הרש"מ ואינה דעת הר"י נסים. כי בארכיון הראשון לציון, הר"י נסים, מצאתי כי כבר בזמנו (יח בכסלו, תשכ"ד) פנו אליו בשאלה זו בין העולים מתימן שרצו לבטל מנהג התרגום ביום שבת. והשיב בזה"ל: ”מנהג אבותיכם בידכם, והחזקתם בו גם בעלותכם לארץ מזה שנים, אין לבטלו. ויש בזה משום 'אל תטוש תורת אמן'. רצוי לדבר על לב המיעוט שבקהילתכם הדורשים ביטולו של מנהג זה, שיבטלו את דעתם מפני דעת הרוב. ועליהם תבוא ברכת טוב”. וכך דעת רבי עמרם אבורביע בספר ”נתיבי עם” (או"ח, סימן רפ"ד, ס"א). שם נשאל אף הוא בזה מקהלות בני תימן (ביום ז באדר א, תשי"ט) שרצו לבטל מנהג התרגום, והביא בתוך דבריו דברי רב נטרונאי גאון, הביאו ה"טור” (הנ"ל) ש”אלו שאין מתרגמים ואומרים, שאין אנו מבינים תרגום דרבנן אלא בלשון שלנו, אין יוצאים ידי חובתם אלא חייבים לתרגם. ואם אינם מתרגמים להכעיס, בני עברה הם”. וסיים הרב ”נתיבי עם”: ”ועפיי”ז מן הראוי להמשיך בתקון רז"ל ולא להזניחו”.

ואף שפשט מנהג הספרדים שלא לתרגם בצבור, כתב הגרע"י בשו"ת ”יחודה דעת” (ח"ה, סימן י"ז), וז"ל: ”וגם עתה שאין תועלת באמירת תרגום בעת קריאת התורה, מפני שאין מבינים אותו, ובטלה תקנת חז"ל, אם ירצו העם לאומרו ואינם מקפידים משום טורח צבור, רשאים כיון שנתקן ברוח הקודש. וכמו שפסק בשו"ת הרשב"ץ (ח"ג, סימן קכ"א)”. עיי"ש.

וראה עוד מש"ב מורי ב”כתבים” (ח"א, עמ' 491, אות ג). ומ"ש הר"י צובירי במבוא לתאג' ”כתור תורה” (שם, אות ד והערה 2). ובמאמרו של הר"ר ערוסי הנ"ל. וב”תורה שלמה” (כרך כד, פ"א ופ"ה) ושם כרך יז (במלואים, עמ' שטו-שכה), וב”פסקי מהרי"ץ” (או"ח, ח"ב) הלכות קריאת ס"ת (אות ג) באריכות. ואכמ"ל. אסיים בהערת הר"ש קורח בספרו ”עריכת שולחן” (ח"ב, עמ' עז) וז"ל: ”ופלא גדול על שאר קהלות שעקרו מנהג זה, והניחו תרגום שמפי הגבורה בקרן זוית. ולך נא ראה כי מלמדים תשב"ר שפת האידי”ש המכנים אותה לשון קורש, והון עתק מוציאים לזה, ועלתה כחשיבותה יותר מלשון התרגום”.

51. מהדורת שמעון בן שמואל נג'אר, הרצליה תשכ"ח.

אונקלוס אמרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע. תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכיי". ואלו היה תרגום מלים, מדוע היה צריך אונקלוס לקבל מר' אליעזר ור' יהושע, הלא בקי הוא בארמית יותר מהם? אלא ברור שהעיקר כאן המסורת, תורה שבעל-פה המשוקעת בתרגום זה. ועל כך רמז הרמב"ם במתק לשונו: "כדי שיבינו ענין הדברים". הלכך אסור לנו לבטל תרגום זה, שהוא מתקנת חז"ל וקבלוהו אבותינו עליהם. ואף נראין הדברים שחייבים אנו לאומרו גם מדין נדר.

וכבר אמרו חז"ל: האומר אשכים ואשנה פרק זה, מסכת זו, נדר גדול נדר לאלקי ישראל (גדרים, ח ע"א). והלכה מפורשת היא, שרבים שקבלו עליהם איזה דבר, חל עליהם ועל זרעם, וכמו שפסק מרן בשו"ע (יו"ד, סימן רי"ד, ס"ב), קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם, והוי כנדר לעשות דבר מצוה, שאינו יכול להשאל כידוע. אי לכך זכות גדולה זוכים אלה המוציאים לרבים ספרים שיוכלו לקיים בהם את המצוה על עצמם... תקותי ובקשתי היא שבני עדתינו ישמרו ויזהרו בנדר הגדול אשר נדרו אבותינו, ויקיימו את המנהג התפוס בידינו מקדם קדמתה, ומן השמים ירחמו. [עכ"ל מו"ר בהקדמה הנ"ל].